

1968: Küresel mi Yerel mi?

Emin Alper

Devrimci hareketlerin beklenmedik bir biçimde ulusal sınırları aşarak küreselleştiği üç önemli tarihsel momentten bahsedilebilir: 1848, 1968 ve 1989. 1968' i diğer iki önemli yıldan farklı kılan özelliklerinden biri diğerleri gibi başarılı devrimler sahneye koyamamış olmasıysa, diğer özelliği de 1968'in, Avrupa ile sınırlı 1848, Doğu Avrupa ile sınırlı 1989 ile kıyaslanamayacak derecede küresel ve dünya ölçeğinde bir fenomen oluşudur. Öyle ki Sahraaltı Afrika'nın bir kısmı, Arap yarımadası'nın güneyi ve birkaç Doğu Bloku ülkesi dışında "68" in¹ yaşanmadığı hemen hiçbir yer yoktur.²

68'i böylesine küresel yapan temel dinamiklerin ne olduğuna tarihçiler tarafından tümüyle doyurucu cevapların verilebildiğini söylemek mümkün değil. Birbirlerinden tümüyle farklı siyasal ve ekonomik koşullara sahip ülkelerin nasıl olup da benzer yıllarda radikal öğrenci hareketlerine ve ona eşlik eden bir radikal *ethos*'a sahne olduğu hala ciddi bir tartışma ve araştırma konusu.

Küresel bir fenomenle karşı karşıya olduğumuzdan, aklımıza gelen ilk açıklama küresel dinamiklerin tespiti yoluyla olabilir. Bu açıdan bakıldığında ilk elden tespit edilmesi gereken dinamikler şunlardır: 1) 60'lı yıllarda öğrenci sayılarında yaşanan neredeyse evrensel sayılabilecek bir patlama 2) Etkileriyle uluslararası siyaseti belirleyen önemli olaylar; Küba Devrimi, Vietnam ve Prag Baharı gibi 3) Basın, radyo ve televizyon gibi medya araçlarının yaygınlaşması. Ama asıl soru bu üç dinamiğin böylesine radikal ve küresel hareketleri açıklamaya yeten dinamikler olup olmayışı. Nitekim 68'e yönelik her açıklama özellikle kendi ulusal dinamiklerine ağırlık veren bir anlatı kurmayıp sözkonusu "global" açıklamayla yetinmeye kalktığında kendini fazlasıyla eksik, zayıf ve inandırıcılıktan uzak hissediyor. O halde farklı lokalitelerin ve yerel deneyimlerin ürettiği hareketlerin rastlantısal biraradılığından bahsetmek daha mı akılcı?

Tabii sadece belirleyici dinamikler açısından değil betimleyici ve ampirik düzeyde de aynı soruyu sormak mümkün. Tek bir 68 var mıydı? Yoksa her ülke kendi 68'ini mi yaşadı? Batı 68'i ile Üçüncü Dünya 68'ini ortak kılan ne vardı? Öncelikle bu sorulara cevap arayarak başlayalım.

Kaç 68 var?

Kuşkusuz 68'i hem ortak hem de her ülkenin kendi 68'ini *sui generis* kılan pek çok özellik var. Arif Dirlik'in deyişiyle 68 öğrenci hareketleri ortak bir söz dağarcığını kullanıyor ama farklı bir gramerin mantığıyla çalışıyordu.³ O halde, Che ve Vietnam gibi simgeler ya da pek çok ortak sloganın altında farklı talepler ve dertlerin olduğunu öne sürebilir miyiz? Öncelikle en yaygın kanıdan, Batı 68'i ile Üçüncü Dünya 68'i farkından bahsederek konuya girebiliriz.

Öğrenci hareketlerinin tarihine kısa bir bakış bu açıdan faydalı olabilir. Edward Shils'e göre altmışlı yılları ayırdedici kılan şey öğrenci hareketlerinin bu yıllarda ortaya çıkmış olması değildi. Hem Avrupa'da hem de Üçüncü Dünyada öğrenci hareketleri çok önceden tarih sahnesine çıkmıştı.⁴ Örneğin 30'larda İngiltere'de kaydadeğer bir sol öğrenci hareketi vardı.⁵ Üçüncü Dünyada ise öğrenci hareketleri yüzyıl başından bu yana son derece güçlüydü; öyle ki bazı ülkelerde zirve

¹ "68" derken tek bir yıldan bahsetmediğimizi belirtmek gerek. Her ne kadar 1968 protestoların tartışmasız en yoğun yaşandığı yıl olsa da bazı ülkelerin 68'inin farklı yıllarda gerçekleştiğini (örneğin 1973'te gerçekleşen Yunan Politeknik isyanı), dolayısıyla "68"i daha çok bir sembol yıl olarak kullandığımızı vurgulamalıyız. Bu anlamda 68 belki de 1965-73 arasını kaplayan bir uzun sene olarak değerlendirilebilir. Benzer bir tartışma için bkz. Kostis Kornetis, "Everything Links? Temporality, Territoriality and Cultural Transfer in the '68 Protest Movements", *Historein*, n. 9, 2009, s. 34-45.

² Michael Kidron ve Ronald Segal *The State of The World Atlas* (Londra, 1981) aktaran Carole Fink, Detlef Junker ve Philipp Gassert "Introduction" *1968: The World Transformed* içinde (Washington D.C.: Cambridge University Press, 1998) s. 14-15.

³ Arif Dirlik "The Third World in 1968", *1968: The World Transformed*, ibid. s. 295-320.

⁴ Edwards Shils "Dreams of Plenitude, Nightmares of Scarcity" *Students in Revolt* içinde, (der.) Seymour Martin Lipset ve Philip G. Altbach (Boston: Houghton Mifflin Company, 1969), 1-35.

⁵ Brian Simon "The Student Movement in England and Wales During the 1930s," *The State and Educational Change* (toplu makaleler) Brian Simon (Londra: Lawrance & Wishart, 1994), s.103-126.

noktalarını 1968’de değil çok daha önceleri yaşadı. Arjantin 1918’de, Mısır 1937’de, Hindistan ise bağımsızlık savaşı yıllarında en kitlese ve radikal öğrenci eylemliliklerine sahne oldu.⁶

Ama yine de altmışlı yılları farklı kılan bir şeyler vardı. Öncelikle daha önceki yıllarda görülen dağınık ve nispeten zayıf hareketlerin aksine ABD ve Batı Avrupa’da eşi görülmemiş yaygınlıkta ve eşzamanlılıkta bir hareket söz konusuydu. Üçüncü Dünyada ise, yukarıda belirttiğimiz gibi pek çok ülke öğrenci hareketleri zirve noktasını farklı yıllarda yaşamış olsa da altmışlı yıllarda belirgin bir yoğunlaşma mevcuttu.

Atmışlı yılları Shils’e göre asıl farklı kılan şey sayısal değil niteliksel bir değişimdi. Önceki hareketler daha çok geleneksel sol bir çerçevede ve “büyük” partilerin siyasi çizgilerinin bir uzantısı olarak işlev görmekteydi. Geleneksel devrimci siyasal çizgileri benimsemiş gençlik hareketleri, genelde komünist partilerin (ya da Üçüncü Dünyadaki sol-milliyetçi partilerin) emrinde ya da gölgesinde siyaset yapmaktaydı. 68 bu anlamda çarpıcı derecede farklıydı. Öncelikle artık gençler herhangi bir “büyük” ya da “baba” partinin vesayetini kesinlikle reddediyor ve bununla da kalmayarak bu partilerin temsil ettiği siyaset anlayışını da kesinlikle reddediyordu. Geleneksel burjuva partileri kadar Komünist Partiler de bürokratik yapılarıyla tiksinti uyandırıyor. Yeni siyaset çok daha anarşizan, merkezsiz ve spontaneydi. Gençler devrimi bugün, burada ve gündelik hayatlarında başlatmak istiyor; her türlü bürokratik dönüşüm tahayüllerinin yerine kendiliğindenliği ve isyanın özgürleştiriciliğini koyuyorlardı.

Wallerstein, Hopkins ve Arrighi’ye göre bu nedenle 68 tam anlamıyla geleneksel radikal-popülist siyasetin ölümünün ilanıydı. Yazarlara göre hem Batı’daki radikal partiler hem de Üçüncü Dünyadaki sol-milliyetçi hareketler vaatlerini tutmaktan gittikçe uzak düşmüşler, iktidara geldikleri hiçbir ülkede kaydedeğer bir dönüşüm gerçekleştirememişlerdi. 68 bu nedenle bu “baba” siyasetine ve eski devrimciliğin iflasına karşı bir tepkiydi.⁷ Devrimin iktidar aygıtının ele geçirilmesiyle sağlanamadığı açık bir biçimde ortaya çıkmıştı. O halde devrim kendimizden, gündelik hayatımızdan ve devlet iktidarının dışında bir yerlerden başlatılmalıydı.

Altmışların niteliksel farklılığını ortaya koyan bu ayırım noktası oldukça aydınlatıcı. Ancak sadece Batı Avrupa için. Bu ayırım noktası Üçüncü Dünya için ise yanıltıcı bazı unsurlar içeriyor. Kuşkusuz Üçüncü Dünyada da ortak bir kuşak deneyimi ve “baba” partilerin vesayetinin reddi söz konusuydu; fakat bu reddiye hiçbir zaman bu partilerin siyaset anlayışının reddi seviyesine ulaşmadı. Bir başka deyişle Üçüncü Dünyanın radikal öğrenci hareketleri geleneksel radikal siyasetlerin ve toplumsal hareketlerin bir devamıydı. Bu hareketler reformist ya da devrimci sol-milliyetçi hareketlerin iktidarı ele geçirdikten sonra hiçbir şey yapmamış olmalarına öfke duyuyordu, ama bu öfkenin sonucu onların siyaset anlayışının radikal bir biçimde sorgulanmasını doğurmadı. Tam aksine yapılması gereken daha önce yapılmaya çalışılanı daha radikal ve sahici bir biçimde tekrarlamaktı.

Böyle olmasında da şaşırtıcı hiçbir yön yoktu. Yoksulluğun hala ciddi bir sorun, sanayileşmenin en önemli ortak hedef olduğu ve popülist siyasetin kendini tümüyle tüketmediği bir sosyal-politik bağlamda hareket eden radikal önderler açısından devlet hala önemli bir kaldıraçtı ve devleti ele geçirerek yapılacak çok şey vardı. Batı’da anti-modernist hareketlerin başlangıç miladı 68 olurken, Üçüncü Dünyada modernleşme kesinlikle bitmemiş bir projeydi ve devlet modernleşmenin motoru olmaya devam ediyordu.

Tabii bu ayrımları katı bir biçimde çizmek son derece sakıncalı. Kuşkusuz Batı’da geleneksel siyasal çizgilerini sürdüren pek çok öğrenci grubu olduğu gibi, Batı dışında da 68’in kültürel devrim boyutunu yaşayan öğrenci çevreleri mevcuttu. Bu noktalara aşağıda değinmeye çalışacağız.

⁶ Arjantin için bkz. Richard J. Walter *Student Politics in Argentina: The University Reform and Its Affects 1918-1964*, (Basic Books, 1968). Mısır için Ahmad Abdalla, *The Student Movement and National Politics in Egypt 1923-1973* (Londra: Al Saqi Books, 1985). Hindistan için Philipp G. Altbach “Student Politics and Higher Education in India,” *Students in Revolt*, ibid, 235-257.

⁷ Giovanni Arrighi, Terence Hopkins, Immanuel Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, (İstanbul: Metis, 2004), p. 96-100.

Dolayısıyla, bütün kabalığına ve içerdiği haksız genellemelere rağmen ve daha da önemlisi iki kategorinin kesiştiği sınırdaki örneklerle (karşı-kültürel hareketlerin klasik devrimci hareketlere kıyasla zayıf olduğu İtalya gibi) rağmen bir gelişmiş ülkeler ve Üçüncü Dünya 68'i ayrımı yapılabilir.⁸ Fakat bu ayrımın yanında 68'i tartışmasız biçimde küresel kılan ortak özellikler ve nitelikleri unutmamdan.

Bu özelliklerin başında anti-emperyalizm gelmekteydi. Her ne kadar Üçüncü Dünyada anti-emperyalizm çok daha baskın bir vurgu idiye de gelişmiş ülkelerin 68'inin temel gündemlerinden biri emperyalist yayılmacılıktı ve dünya 68'ini birarada tutan en önemli sembol kuşkusuz Vietnam'dı. 68 hareketini oluşturan öğrenci hareketlerinin hemen hepsini birleştiren ortak slogan "Bir, iki, üç daha fazla Vietnam" idi. Almanya'daki Kızıl Ordu Fraksiyonu da, Latin Amerika gerilla grupları da, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu da öncelikli askeri hedef olarak Amerikan üslerini seçmiş ve Amerikan emperyalizminin geriletilmesini dünya halklarının kurtuluşu için bir ön koşul saymıştı.

68'in bir başka küresel özelliği, bunun hemen her yerde bir kuşak deneyimi olarak yaşanması ve bir kuşak çatışması boyutu içermesiydi. Yukarıda "baba" partiler ve siyasal hareketlerle yaşanan kopuştan bahsetmiştik. Bu "baba" siyasetinin temel çizgilerinin sorgulanmadığı Üçüncü Dünyada bile gençlik örgütleri hızla özerkleştiler ve kendi bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Türkiye öğrenci hareketinin önce Türkiye İşçi Partisi'nin gerontokratik yapısından kopması, ardından da bir başka "baba", Mihri Belli'nin önderliğini reddetmesiyle görüldü. Gençliğin ideolojik ve siyasal önderleri yirmi beş yaşını geçmemiş figürlerdi.

Üçüncü bir ortaklık ise harekete damgasını vuran yüksek dozda voluntarizm ve şiddetin hem etkinliğine hem de sağaltıcılığına olan inançtı.⁹ Politik şiddet hem iradeci bir öncü grubun elinde etkili bir devrim aracıydı hem de kendi içinde özgürleştirici ve iyileştiriciydi. Şiddetin araçsal yönü daha çok Üçüncü Dünyada ön plandayken, Batı'da pasifist karşı-kültür hareketlerinden kopan dar grupların şiddeti bir varoluş ve isyan pratiği olarak yaşamasına daha sık rastlanıyordu. Ama bütün bu hareketleri şiddete bakışının ortaklaştığı yer Fanoncu bir şiddet yüceltimiydi.

Nedenler

Ampirik düzeyde yaptığımız yukarıdaki ayrımları nedensellik düzeyinde de yapabiliriz. Bir başka deyişle hareketlere yön veren küresel ve kendi kategorilerine özgü dinamikleri ayrıştırabiliriz. Öncelikle ortak bir tespitten yola çıkmamız gerekiyor. Gençlik hareketlerinin önkoşulu ele aldığımız ulusal bağlamda güçlü bir gençlik ya da öğrenci kimliğinin yahut kültürünün var olmasıdır. Meyer ve Rubinson ve diğerleri inceledikleri bütün ülke örneklerinde öğrencilik statüsünün kültürel, yasal ya da resmi düzeyde tanınma oranıyla öğrenci hareketlerinin yoğunluğu arasında kaydadeğer bir orantı tespit etmişti.¹⁰ Dolayısıyla hem Batı'da hem Üçüncü Dünyada güçlü bir öğrenci/gençlik kimliğini öğrenci siyasetinin önkoşulu sayabiliriz. Ancak bu koşul her iki farklı kategoride farklı biçimlerde ve tarihsel koşullarda şekillenmiş benziyor.

Gelişmiş ülkelerde "gençlik" in yaygın bir kategori olarak ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüketim toplumunun yükselişine denk düşer. Bu ülkelerde gençlik aslen piyasa tarafından keşfedilmiş ve dolaşıma sokulmuş bir kategoriydi. Savaş sonrası refah devleti ve kapitalizmin altın çağının yarattığı zenginlik, hanelerin tek bir kişinin (yani babanın) geliriyle geçinebilmesini olanaklı kılmış, bunun sonucu olarak da gençlerin işgücüne katılımının aciliyeti ortadan kalkmıştı. Her şeyden önce, sadece orta sınıfların değil işçi sınıfı gençliğinin de otomatik olarak iş hayatına girmeden geçirdikleri "gençlik" süresi en az 18 yaşına kadar uzamıştı. Dahası bu gençler babalarından aldıkları harçlıkla kendi zevklerine uygun bir tüketim kalıbı geliştirme imkanına sahip olmuşlardı.¹¹ Böylelikle piyasa yeni bir tüketici grubunu, zevkleriyle ve

⁸ Arif Dirlik, ibid.

⁹ Kostis Kornetis, ibid, s. 39.

¹⁰ Meyer, John W. ve Richard Rubinson "Structural Determinants of Student Political Activity: A Comparative Interpretation" *Sociology of Education*, 45 (1) (Winter, 1972): 23-46.

¹¹ Bu açıklamanın güzel bir özeti için bkz. Tony Judt *Postwar: A History of Europe since 1945* [Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi] (New York: The Penguin Press, 2005), s. 346-348.

alışkanlıklarıyla çok daha farklı ve yenilikçi bir kategoriye, “gençlik”i keşfetmişti. Gençlik artık kullandıkları aksesuarlarla (deri ceket), kullandıkları araçlarla (motosiklet), dinledikleri müzikle (rock ‘n roll) ve boş zamanlarını geçirme biçimleriyle 50’ler boyunca sosyolojik bir kategoriye dönüşmüştü. 60’ların gençlik kültürü ise on yıl öncesinin apolitik ama isyankar kültürünün entellektüel-politik bir gençlik (yani üniversite gençliği) tarafından radikalleştirilmesinin ürünüydü.

Gelişmekte olan dünyada ise genç kimliği bambaşka bir biçimde üretilmişti. Ulus ve ulusal kimlik kurma süreçlerinin hala önemli bir gündem olduğu bu ülkelerde, devlet bizzat “öğrenci gençliği” kimliğinin üretilmesinde önemli bir rol oynadı. Gençlik geleceğin yönetici elitlerinin yetiştirme kaynağı, ülkenin teminatıydı. Dolayısıyla onların eğitilmesi ama eğitilirken dahi ayrıcalıklı bir yere konulmaları ve onlara geleceğin elitleri, yöneticileri, ulusal kültürün taşıyıcıları muamelesi yapılması gerekiyordu. Dahası onlara sadece gelecekte değil bugün de ihtiyaç duyulmaktaydı. Olası bir savaş anında dinamizmleri, fiziksel kapasiteleri ve vatanperverlikleriyle ilk silah altına alınacak olanlar onlardı. Dolayısıyla, gençlik bu ülkelerde milliyetçi-militarist (bazen de devrimci) bir söylemin ayrıcalıklı öznesi haline geldi. Gençlik cesurdu, saf ve bozulmamıştı, idealistti ve idealleri için savaşmaya hazırdı. Tıpkı Mustafa Kemal’in “Gençliğe Hitabe”sinde ve hatta çok daha tartışmalı olan “Bursa Nutku”nda tanımladığı gibi.¹² Buna paralel olarak gelişmekte olan ülkelerde öğrenciler sadece güçlü bir kimliğe değil, çoğu zaman güçlü temsil mekanizmalarına ve yarı-korporatist örgütlere de sahipti.

Tabii ki bu güçlü öğrenci kimliğinin politize olması ve radikalleşmesi belli koşulları gerektirmişti. Bu koşullar büyük ölçüde Üçüncü Dünyayı savaş sonrası dönemde ortak bir biçimde kesen politik çatışmalar ve soğuk savaş atmosferinin ürünüydü. Savaş sonrasında Latin Amerika’dan Asya’ya bu ülkelerin politik hayatında eğitilmiş orta sınıflara dayanan, reformist, sanayileşmeci siyasal platformlar ciddi bir hakimiyet kurmuştu. Bu siyasal hareketler kendilerini zengin toprak oligarşileri karşısında tanımlıyor, başta toprak reformu olmak üzere kısmi millileştirmeler ve millî bir sanayinin geliştirilmesi için radikal önlemler tasarlıyordu. İşçi-köylü-orta sınıf ittifakına dayanmaya çalışan bu grupların doğal rakibi toprak sahipleri ve onlara patronaj yoluyla bağlı olan köylüler, burjuvazinin önemli bir kısmı ve 60’lardan itibaren de ordu idi.¹³ Soğuk savaş koşullarında bu çatışmaların radikalleşmesi öğrencilerin siyasete girmesinin yolunu açtı. Bazen açık bir biçimde sözü edilen reformist partilerin bilinçli mobilizasyonu, bazen daha kendiliğinden gelişen bir süreçte üniversite gençliği bu orta sınıf partilerinin doğal müttefiki olarak siyaset sahnesine girdi. Toplumdaki güçlü ve prestijli konumlarını kullanan bu genç “aydın”lar, ulusal sorumlulukları gereği toplumsal çatışmalara katıldılar ve eğitimleri ve misyonları gereği modernleştirici güçlerin yanında saf tuttular ama zaman içinde süratle bu “baba” siyasal hareketlerden özerkleştiler.

Peki Batı’daki ve Üçüncü Dünyadaki bu iki farklı dinamik nasıl oldu da altmışlı yıllarda birleşti? Birbirleriyle kesişmeleri hiç de zorunlu gözükmeyen bu iki sosyal-siyasal dinamik neden altmışlarda küresel bir patlamaya yol açtı? Başlarken belirttiğimiz üç temel dinamiği tekrar hatırlayarak buna cevap verebiliriz: 60’lı yıllarda öğrenci sayılarında yaşanan neredeyse evrensel sayılabilecek bir patlama; etkileriyle uluslararası siyaseti belirleyen Küba Devrimi, Vietnam ve Prag Baharı gibi önemli olaylar; basın, radyo ve televizyon gibi araçlar sayesinde eylem biçimleri ve sembollerinin hızlı yayılımı.

60’lar boyunca üniversite öğrencisi sayısını ikiye katlamamış ülke bulmak gerçekten zordu.¹⁴ Gelişmiş dünyada refah devleti uygulamaları, gelişmekte olan dünyada gerçekleştirilmeye çalışılan ithal ikameci sanayileşme hamlesi teknokrat, mühendis, sosyal görevli talebinin artmasına bu da

¹² Leyla Neyzi “Object or Subject? The Paradox of “Youth” in Turkey,” *International Journal of Middle East Studies*, 33, no. 3, (August 2001), s. 411-432.

¹³ Özellikle Latin Amerika’da ordular 1950’lerin sonuna kadar reformist orta sınıf partilerini desteklemişler ve hatta bazı yerlerde bunları iktidara getirmişler ama daha sonra bu hareketler radikalleşip daha da sola kaymaya başlayınca oligarşik güçlerin ve burjuvazinin safına geçmişlerdi.

¹⁴ John W. Meyer, Francisco O. Ramirez, Richard Rubinson, John Boli-Bennett, “The World Educational Revolution, 1950-1970” *Sociology of Education*, vol. 50, no. 4 (October 1977), 242-258.

öğrenci sayılarının artmasına yol açmıştı. Batı'da artan öğrenci sayısı gençliğin sosyal görünürlüğünü daha da artırırken, gelişmekte olan dünyada çok daha önceki yıllarda politikleşmeye başlayan öğrenci nüfusunun artışı otomatikman politikleşmeye hazır bir kitlenin artması demektir.

Bu esnada 50'li ve 60'lı yıllara damgasını vuran ulusal kurtuluş hareketleri özellikle Üçüncü Dünya gençliğine anti-emperyalist bir mücadelenin nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda büyük ilham ve cesaret veriyordu. Küba devrimi ise önce Latin Amerika'da ardından bütün dünyada öncü bir güçle başlatılan devrimci savaşın nasıl etkili bir sonuç verdiğini gözler önüne sererek, gerilla savaşını küresel ölçekte yaygın bir strateji haline getiriyordu. Ve tabii ki Vietnam hem askere alınma riskini taşıyan ABD gençliğini hem de anti-emperyalist hislerle dolu Üçüncü Dünya gençliğini süratle ajite ediyordu. Dağınık bir biçimde ve farklı zaman aralıklarında yaşanan öğrenci radikalleşmeleri ortak küresel davaların uluslararası siyasette belirmesiyle adeta görülmez bir elle koordine edilmiş gibi 60'ların ikinci yarısında toplandı, yoğunlaştı ve keskinleşti.

Farklı ulusal hareketlerin protesto repertuarları, yaratıcı buluşları ve sloganları medya araçlarıyla hızla yaygınlaşınca bu hareketler aynı zamanda ortak bir söz dağarcığına kavuştu. Her ne kadar bu ortak dağarcığın yanında her ülkenin gençlik hareketleri kendilerine özgü sözcükleri kullanasalar ya da aynı kelimeleri telaffuz ederken bile farklı şeyleri kastetseler bile bütün dünya gençliğinin üç aşığı beş yukarı anlaşabilecekleri bir dil hızla yayılmıştı.¹⁵

Dolayısıyla ortak semboller ve davalar etrafında birleşmeler de farklı sosyal-politik dinamiklerden kaynaklanan iki farklı dünyanın gençlik hareketlerinin karakterlerinin farklı olması da kaçınılmazdı. Batı gençlik hareketleri hayat tarzı merkezli ve karşı-kültürel bir ton taşıırken, Üçüncü Dünyadakiler daha siyasal ve ulus merkezliydi. Bu nedenle Batı 68'i bir kültürel devrimle yanyana yürürken ve yeni çatışmaları siyasetinin odağına yerleştirmiş yeni toplumsal hareketleri doğururken, Üçüncü Dünya 68'i genellikle kültürel değil siyasal alanda iz bıraktı.

Kültürel devrim?

Avrupa ve ABD'de 60'lar ve 70'ler kültürel bir devrimin yaşandığı yıllardı.¹⁶ Ahlaki kriterlerin değiştiği, tabuların ardı ardına sarsıldığı, cinselliğin daha özgür yaşandığı, ilişkilerde resmiyetin yerini sıcaklığın, püriten bir kendini kontrol ahlakının rahatlık, içtenlik ve serbestliğin aldığı, eski toplumun otoriter kalıntılarının silindiği daha müsamahakar bir topluma geçilmekteydi hızla. Bu kültürel dönüşümün mü 68'i yarattığı yoksa 68'in mi bu kültürel devrimi doğurduğu sorusu tartışmalıdır. Pek çok yazara göre bu kültürel dönüşümün başlangıcı 1955'lere, hatta daha ötelere de götürülebilse ve 68'in bu kültürel dönüşüm zeminini üzerinde yükseldiği haklı olarak iddia edilse de,¹⁷ kuşkusuz ki 68'in yarattığı toplumsal dinamik bu kültürel dönüşümü çok daha fazla radikalleşirmiş ve daha da ilerilere taşımıştı.

Bu dönüşüm aslında 68'in öğrencilerinin bilinçli provokasyonlarının doğal neticesiydi. Dönemin radikal öğrenci grupları kasten resmi, saygıdeğer kurumların ve onların temsilcilerinin sabrını zorlayarak, onları provoke ederek, onların otoriter yüzlerini açığa çıkartmayı ve bir soğuk savaş retoriği olarak kullandıkları demokratlıklarının maskesini düşürmeyi hedeflemişlerdi. Büyük ölçüde de başarılı olmuşlar ve özellikle Avrupa kamusal hayatını büyük ölçüde aristokratlık kalıntısı, kasıntı resmiyetten, otoriterlikten ve dinsel bir ahlak anlayışından temizlemişlerdi.

Batı dışında 68'in daha ziyade politik olduğundan sözetmiştik. Bu ülkelerde kültürel mücadele daha karmaşık sonuçlar verdi. Örneğin Etiyopya 68'i üniversitede yapılan bir moda şovunda mankenlerin yürüyüşüne tepki olarak gelişip büyümüş ve hareket boyunca Batı emperyalizmin

¹⁵ Protestoların ve protesto biçimlerinin ulus sınırlarını aşarak yayılmasıyla ilgili hayli gelişkin bir literatür vardır. Örnek olarak Doug McAdam ve Dieter Rucht "Cross-national Diffusion of Movement Ideas", *Annals of the American Academy of the Political and Social Science*, 528, 1993, s. 56-74.

¹⁶ Eric Hobsbawm, *Aşırılikler Çağı*, (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1996), s. 372-399.

¹⁷ Arthur Marwick *The Sixties: The Cultural Revolution in Britain, France, Italy and the United States*, c. 1958-c.1974 (New York: Oxford University Press, 1998).

simgesi olan mini etek ve her türlü seksüel serbestlik fikri lanetlenmişti.¹⁸ Batı dünyasında özgürleşmenin sembolü olan kültürel devrim motifleri Üçüncü Dünyada yoz batı kültürünün yerli kültürü işgal çabası olarak değerlendirilebiliyordu.

Ama her yer böyle değildi. Örneğin Türkiye’de en azından 1969 yılına kadar Batı’nın isyankar müziği rock, giyim tarzında serbestliğin ve asiliğin sembolü mini etek, uzun saç ve bilimum aksesuar sol görüşlü gençler arasında gitgide yagınlık kazanmıştı. Meksika’da da durum aşağı yukarı böyledi. Yeni modalar gençlik tarafından benimseniyor, her ne kadar bu gençliğin önemli bir kısmı bunu tamamen apolitik niyetlerle yapıyor olsa da, anti-emperyalist ve solcu olmakla bu sembollerini tüketmek arasında bir çelişki olduğu düşünülüyordu.¹⁹

Esasen Türkiye’de özellikle 1965-1968 arasında damga vuran, sözkonusu sembollerin evrenselleşmesinin yanında, gözle görülür bir kültürel canlanmaydı da. Edebiyatı Yeni Dergi’nin yayın hayatına başlaması, Sinematek’in kuruluşu, Anadolu Pop akımının ortaya çıkışı, sayısı hızla artan çeviriler, genç kuşaklar için eşi görülmemiş bir kültürel zenginlik havası yaratıyordu. Pek çok tanık, bu dönemde solcu olmanın ön koşulunun edebiyat okumak olduğunu ifade ediyordu. Bu kültürel iklim 1968 yazında üniversite öğrencilerinin isyanıyla buluştu ve üniversiteler o yıl eşsiz bir özgürleşme yazı yaşadı.

Fakat bu hava kısa ömürlü oldu. Siyasal mücadelenin acilliği, güncelliği ve ağırlığı kültürel arayışları ve dönüşümleri ikinci plana attı. Radikal bir siyasetin gereği olarak halka ulaşmak ve halkla buluşmak kaygısı, kültürel olarak yeniyi bulmaktan ziyade otantik olanı yeniden keşfetmeye, halk kültürüyle yeniden buluşmaya yöneldi. Tıpkı Meksika’da olduğu gibi Türkiye’de de halk müziği rock’ı kısa sürede unutturdu. Mini etekler kenara atıldı, uzun saçlı öğrenciler mitinglerden çıkarılmaya başlandı, semboller askerileşti.

Dolayısıyla 68 Türkiye’de yeni bir kültürel ve sanatsal dönüşümün miladı olmadı. Ne yeni bir modernizm ne de avant-garde dalgasının başlangıcına işaret etti. Sanatsal arayışlar yeni gerçekçiliklere ya da gerçek halk kültürünün yeni araçlarla yeniden keşfi ve ihyasına ya da avant-garde biçimlerin daha sol ve halkçı bir içerikle dengelenmesine yöneldi. Sonuçlar ne hafife alınır cinstendi ne de yeni denemelerin Batı modernizminin yeni arayışlarından aşağı kalır bir yönü vardı. Ama ortada bir milad, bir radikal kopuş yoktu.

Sonuç ya da geriye kalan

Yukarıda da değindiğimiz gibi Batı 68’inin gündelik hayat ve kültürdeki izleri çok daha kalıcı ve derin oldu. Üçüncü dünyanın 68’i ise çoğunlukla cesaretlendirdiği ve öncülüğünü yaptığı sosyal hareketlerin askeri darbeler ve otoriter rejimlerle bastırılışını yaşadı. Buralarda 68’in politik izleri gerici rejimler tarafından büyük bir özen ve acımasızlıkla silindi. Olan sadece sol politik hareketlere ve sol kültüre olmamıştı. Gençliğin ezilmesi gerontokratik rejimlerin yeniden ihya edilmesinin yolunu açmıştı. Bunun en iyi görüldüğü yerlerden biri tartışmasız Türkiye idi. 12 Eylül darbesi, gençliğin bütün prestijini ve özgürlük alanlarını birer birer elinden aldı. Eğitim sistemi arkaik bir otoriterlikle yeniden disipline edildi ve geçmişin “anarşik” anılarının bir kabus gibi anıldığı, birer dehşet ve korku kaynağına dönüşen öğretmenin, okul müdürünün ve disiplin kurulunun otoritesinin sarsılmazca inşa edildiği yeni bir döneme girildi. Gençlik ve politika ilişkisi kati bir biçimde kopartıldı. Zaten yeni liberal düzen öğrencilerin vatanın geleceğinden sorumlu aydın kimliğini çoktan erozyona uğratmış, öğrenci gençliği işgücü pazarında ayakta kalmak için beşeri sermayesini artırmak zorunda kalan rekabetçi yatırımcılara dönüştürmüştü. Artık gençlik politik bir kategori ya da özne olmaktan uzaktı.

Türkiye 68’inin politik mirası ise son derece tartışmalı. Bugünün radikal Marksist siyaseti de, milliyetçi Kemalizmi de, hatta kimi liberal aydınlar da (çoğu 68’e öfkeli bir biçimde saldırmaktan kendilerini alamasa da) köklerinin 68’de olduğunu iddia ediyor. Herhangi birinin haksız olduğunu iddia etmek çok güç. Türkiye 68’i tartışmasız bir biçimde Marksist ve devrimciydi, ama aynı

¹⁸ Arif Dirlik, *ibid.*

¹⁹ Meksika örneği için bkz. Eric Zolov *Refried Elvis: The Rise of the Mexican Counterculture* (Berkeley: University of California Press, 1999).

1968: Küresel mi Yerel mi?
Emin Alper

zamanda bu devrimciliğini anti-emperyalist, milliyetçi bir Kemalizm ile içiçe geçmiş bir söylemle tarif ediyordu. Ve bugünün liberal aydınlarının çoğu 68'in okulunda yetişmişti. Anlaşılan 68'in kaç tane olduğu sorusunu sorarken sadece farklı ülkelerin yaşadığı farklı 68'leri değil bugün hafızalarda yaşayan farklı 68'leri de hasaba katmak gerekiyor.